

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

Προς μια ερμηνευτική του “πολιτισμικού τοπίου” με αναπτυξιακή προοπτική

Μαρίνα Καραβασίλη

Αρχαιολόγος, υπ. δίδακτωρ ΕΜΜΕ

Εμμανουήλ Μικελάκης

Αρχαιολόγος, υπ. δίδακτωρ ΕΜΠ

Από τους σημαντικότερους φιλοσόφους της επιστήμης, ο Karl Popper αναφέρει μια ιστορία, με την οποία διδάξε τους μαθητές του στη Βιέννη: “πάρτε στυλό και χαρτί και γράψτε τι παρατηρείτε”. Οι μαθητές του τον ρώτησαν, τί τους ζητούσε να παρατηρήσουν. Χωρίς οδηγίες, χωρίς έννοιες, χωρίς θεωρία, παρατήρηση με νόημα (όπως συμπεράναν και οι ίδιοι) είναι αδύνατη. “Η παρατήρηση είναι σχεδόν πάντα επιλεκτική, χρειάζεται επιλεγμένο αντικείμενο, προσδιορισμένο καθήκον, άποψη και συγκεκριμένο πρόβλημα.”

Η οριοθέτηση μιας πολιτιστικής διαδρομής ή η συγκρότηση μιας μεθοδολογίας σχεδιασμού της είναι μια επιλεκτική διαδικασία, για την ολοκλήρωση της οποίας απαιτείται θεωρία, στοχοθεσία, γνώση – μελέτη του αντικείμενου και παρατήρηση ως δημιουργική διαδικασία παραγωγής του επιδιωκόμενου αποτελέσματος.

Κάθε προσπάθεια διερεύνησης της μεθοδολογίας αναφέρεται στη θεωρία και τους τρόπους με τους οποίους το αντικείμενο της έρευνας θα εννοιολογηθεί και θα προσδιοριστεί.

Αντικείμενο του παρόντος άρθρου είναι ο προσδιορισμός του περιεχομένου των πολιτιστικών διαδρομών στο πλαίσιο του πολιτιστικού τουρισμού και η κατάδειξη κάποιων γενικών εννοιών και αρχών όσον αφορά στο σχεδιασμό τους. Έτσι, στο πρώτο μέρος θα προσδιορισθεί η θεωρία, το εννοιολογικό πλαίσιο και τα μεθοδολογικά εργαλεία σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών, ενώ στο δεύτερο μέρος θα επιχειρηθεί η εφαρμογή τους, με στόχο τη δημιουργία ενός πλέγματος διαδρομών στη Στερέα Ελλάδα.

Ζητήματα μεθοδολογίας

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια ειδική μορφή τουρισμού που κατατάσσεται τυπολογικά στις λεγόμενες ήπιες ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Βασική επιδίωξη του είναι η προβολή χαρακτηριστικών του τοπικού πολιτισμού μιας περιοχής¹. Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα από τα πιο διαδεδομένα διαχειριστικά εργαλεία ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού και προσδιορίζουν μια προκαθορισμένη πορεία (επίσκεψη) σε μνημεία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα σ' ένα καθορισμένο θεματικό, ιστορικό ή εννοιολογικό πλαίσιο. Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν εφαρμοσμένη πρακτική ερμηνείας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ανχινεύοντας την έννοια “ερμηνεία” (interpretation), θα λέγαμε ότι είναι “η τέχνη της απόδοσης της σημασίας ενός τόπου στους ανθρώπους που τον επισκέπτονται, με στόχο την κατάδειξη του μηνύματος της προστασίας του”². Πρόκειται, καθώς αντιλαμβανόμαστε, για “τέχνη” και όχι επιστήμη γιατί, μολοντί χρησιμοποιεί επι-

στημονικές μεθόδους ανάλυσης για να εκφράσει το μήνυμά της, απαιτεί φαντασία, δημιουργικότητα και ενστικτώ³. Η ερμηνεία, πάνω απ'όλα, είναι επικοινωνία, και έχει στόχο την εκπαίδευση, την ευαισθητοποίηση και την αναψυχή.

Η θεώρηση της πολιτιστικής διαδρομής ως “κειμένου”

Στον πυρήνα κάθε πράξης επικοινωνίας υπάρχει το “κειμένο”, ένα σύνολο από σημεία –λέξεις, εικόνες, ήχους, αντικείμενα, ιδέες κ.ά.–, τα οποία, χάρη στη διαδοχή τους, αποκτούν ένα νόημα.

Σημεία σ'ένα νοητό “κειμένο” μέσα πολιτιστικής διαδρομής είναι τα *μνημεία-τόποι επίσκεψης*, αλλά και τα *μηνύματα-πληροφορίες* που δίνονται με κάθε τρόπο στον επισκέπτη. Εκείνος, με τη σειρά του, λαμβάνει και επαναδημιουργεί το “κειμένο” της πολιτιστικής διαδρομής. Η διαδικασία της παραγωγής νοήματος είναι συνεχής, καθώς η δημιουργία – γραφή κειμένου – και η αποδοχή του μηνύματος – αντίληψη κειμένου – είναι παράλληλες διαδικασίες.

Λίμνη-Φράγμα των Κρεμαστών Ευρυστανίας.

Η έρευνα για τη μεθοδολογία σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών πρέπει επίσης να εντρυφήσει στην "κειμενικότητα" αυτής της επικοινωνιακής διαδικασίας. Βασικά θέματα προς διερεύνηση είναι η *θεματική*, η *ποιητική* και η *ρητορική* του "κειμένου" της διαδρομής.

Η *θεματική* του κειμένου μιας πολιτιστικής διαδρομής αφορά στο *περιεχομένο* της και σχετίζεται με τη μελέτη της ιστορίας και της αρχαιολογίας ενός τόπου, με την κατανόηση του πολιτισμού του ως διαδικασίας στο ιστορικό γίνεσθαι, με τον προσδιορισμό του περιεχομένου της πολιτιστικής διαδρομής και την επιλογή και χωροθέτηση των "σημείων". Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι η χωροθέτησή τους πρέπει να γίνεται βάσει όχι μόνο πολιτιστικών αλλά και διαχειριστικών κριτηρίων τουριστικού σχεδιασμού.

Η επιλογή του περιεχομένου μιας πολιτιστικής διαδρομής δεν πρέπει να συρρικνώνεται απαραίτητα βάσει μόνο θεματικών, ιστορικών ή γεωγραφικών κριτηρίων, αλλά να προσδιορίζεται κυρίως από τα αποθέματα και τα αναπτύγματα της περιοχής σε πολιτιστικούς ή φυσικούς πόρους, την πολιτιστική φυσιογνωμία της και τις ανάγκες ενός προγράμματος τουριστικού σχεδιασμού.

Η *ποιητική* της πολιτιστικής διαδρομής αναφέρεται στα *αισθητικά* και *νοητικά* στοιχεία που την απαρτίζουν και αφορά στην περιγραφική ικανότητα του πολιτιστικού πόρου, στη συνεκτική και ευχάριστη ενδιάμεση πορεία ανάμεσα σε δύο διαδοχικούς τόπους επίσκεψης, στη λογική απόδοση του νοήματος της διαδρομής μέσα από την αλληλουχία των θέσεων, τη χρονική κατανομή της στο ημερήσιο πρόγραμμα του επισκέπτη και την ικανοποίηση των αναγκών του από τις προσφερόμενες υπηρεσίες (visitor management). Η εκπαιδευτική διαδικασία επιτυγχάνεται με την εφαρμογή επιλεγμένων στρατηγικών ερμηνείας, όπως είναι η δικτύωση των πόρων, η

σήμανση διαδρομών, η ελεύθερη πορεία.

Η *ρητορική* αναφέρεται στις *στρατηγικές πειθούς* της πολιτιστικής διαδρομής και στην αποτελεσματικότητά τους, και αφορά στα λεκτικά μέσα απόδοσης του νοήματος (ο τίτλος, οι γνώσεις που παρέχονται, τα φυλλάδια, οι επιγραφές) και στις παιδαγωγικές μεθόδους που απευθύνονται στον επισκέπτη (συμμετοχή, παρατήρηση, εξερεύνηση) κατά τη διάρκεια της. Η επιτυχημένη ρητορική στην ερμηνεία ενός τόπου οφείλει να κρατά παύσεις και αισιές, "ελεύθερες ζώνες ερμηνείας"⁴, οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα στον αποδέκτη-επισκέπτη να σκεφτεί, να φανταστεί και ν' ανακαλύψει μόνος του το βαθύτερο νόημά της.

Η εξέταση της μεθοδολογίας για το σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών μέσα από μια "κειμενική ερμηνευτική προσέγγιση" δεν παραβλέπει ποτέ τη σημασία που έχουν ως οικονομικό και διαχειριστικό εργαλείο για την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής.

Βασικές αρχές για το σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών

Η ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από μια οργανωμένη πολιτιστική διαδρομή θα πρέπει να καθοδηγείται από τρεις παράγοντες: τη γνώση της αγοράς στόχου, τον τουριστικό σχεδιασμό και τη συστηματική αξιολόγησή της. Στο πλαίσιο της οργάνωσης του τουρισμού έχουν προσδιοριστεί τυπολογικά διάφορες ομάδες επισκεπτών⁵.

Η βασική τυπολογία του πολιτιστικού επισκέπτη, με βάση το κίνητρό της μόρφωσης, διακρίνει δύο τύπους: "τους συνθηθισμένους επισκέπτες πολιτιστικών πόρων" και τους "ειδικούς πολιτιστικούς επισκέπτες" ή "πολιτιστικά παρακινημένους επισκέπτες". Η διάκριση αυτή είναι

Οικισμός Χάρμωνα, Αμφισσα, Φωκίδα.

γενική και μπορεί να εμπλουτιστεί σε σχέση με άλλα ειδικά κριτήρια, όπως ο τόπος προέλευσης (εσωτερικός ή εξωτερικός τουρίστας), ο τύπος του ταξιδιού (ατομικό ή οργανωμένο ταξίδι), ο τύπος οργάνωσής του (μαζικός, charter κ.ά.), το κίνητρο της δραστηριότητάς κ.ά.

Κατά το σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής τα ειδικά στοιχεία που συνιστούν το "κείμενο" της πρέπει να προσδιορίζονται σε σχέση με την αγορά-στόχο⁶. Ο ιδιαίτερος επικοινωνιακός και ερμηνευτικός χαρακτήρας της πολιτιστικής διαδρομής προτάσσει ένα ακόμη κριτήριο στο σχεδιασμό της: τον *άνθρωπο δέκτη (ίθαγενή)* και τον *άνθρωπο αποδέκτη (επισκέπτη)* της.

Ο σχεδιασμός ενός πλέγματος πολιτιστικών διαδρομών σε μια περιοχή, στο πλαίσιο της αναπτυξιακής διαδικασίας, οφείλει να λαμβάνει υπόψη και να ενεργοποιεί την τοπική κοινωνία και τις παραγωγικές της διαδικασίες. Ένα οργανωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης μιας περιοχής μέσα από τις ειδικές μορφές τουρισμού θα πρέπει

να συμβάλλει στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών από τοπικούς φορείς για τη διατήρηση του τοπικού πολιτισμού και την ενίσχυση της προστασίας της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς.

Τελειώνοντας, συμπεραίνουμε ότι η ένταξη της πολιτιστικής διαδρομής στον τουριστικό σχεδιασμό και η συνεχής αξιολόγηση της εξασφαλίζει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η μελετημένη χωροχρονική κατανομή της, η προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος (φέρουσα ικανότητα, τουριστική χωρητικότητα) και η προστασία και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε περιοχής.

Περιπτώσιολογική μελέτη⁷.

Ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Στερεάς Ελλάδας στο πλαίσιο ενός προγράμματος ανάπτυξης της μέσα από τις εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού.

Ο σύνθετος –πολιτιστικός, διαχειριστικός– χαρακτήρας των πολιτιστικών διαδρομών καταδεικνύει τη γοητεία και τη δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος. Στην ενότητα αυτή θα γίνει προσπάθεια εφαρμογής των βασικών εννοιών και θεμάτων που παρουσιάστηκαν παραπάνω, στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Στερεάς Ελλάδας.

Το πρόγραμμα αυτό θα μπορούσε να βασίζεται στην "εναλλακτική πολιτική διασποράς" της τουριστικής ζήτησης, μέσα από το υπάρχον συγκοινωνιακό δίκτυο, και σε άλλα σημεία (τουριστικούς προορισμούς). Η διαμόρφωση ενός πλέγματος διαδρομών εναλλακτικών ή ειδικών δραστηριοτήτων εξασφαλίζει την εποχικότητα της τουριστικής κίνησης, τον έλεγχο εισροής των επισκεπτών, και κατ'επέκταση τον έλεγχο της φέρουσας ικανότητας της περιοχής.

Το πλέγμα των διαδρομών που θα παρουσιασθεί αποτελεί μια "δομική κατασκευή", που συνδέει ένα ευρύ φάσμα περιοχών και πολιτιστικών πόρων με διαφορετικές λειτουργ-

γίες στον τουριστικό τομέα. Ο έλεγχος και ο προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης θα μπορούσε να δημιουργήσει εναλλακτικούς, μικρότερης κλίμακας, πολλούς τουριστικές έλξης, οι οποίοι θα स्थιζονται στις ήπιες μορφές τουρισμού.

Το πρόγραμμα των διαδρομών διαμορφώθηκε έπειτα από αναλυτική επεξεργασία των στοιχείων που τις απαρτίζουν (οδικό δίκτυο, υποδομή, πολιτιστικοί και φυσικοί πόροι) και ερμηνεύει το πολιτιστικό τοπίο της Στερεάς Ελλάδας. Τους βασικούς άξονες της διαχείρισης αποτέλεσαν: η "εναλλακτική πολιτική διασποράς" της τουριστικής ζήτησης, ο επιμερισμός του τουριστικού προϊόντος και ο προσδιορισμός του ως προς την αγορά. Το πρόγραμμα αποτελεί μια σύνθετη διαχειριστική και πολιτιστική κατασκευή, η οποία προγραμματίζει και ελέγχει την τουριστική ανάπτυξη.

Το πλέγμα των διαδρομών ως διαχειριστικό εργαλείο τουριστικού προγραμματισμού

Θα μπορούσαμε να διακρί-

νομε ένα πρώτο πλέγμα διαδρομών καταμερισμού των τουριστικών υπηρεσιών, οι οποίες ακολουθούν τους βασικούς οδικούς αξόνες και καταλήγουν στα διάσπαρτα κέντρα της περιφέρειας (Θήβα, Λιβαδειά, Δελφοί, Λαμία, Καρπενήσι, Χαλκίδα), αλλά και σε νέους πυρήνες τουριστικής ανάπτυξης (Άμφισσα, Λιδόρικι, Θερμοπύλες, Αλιβέρι, Κ. Βούρλα). Οι διαδρομές αυτές δεν ακολουθούν τα στερεότυπα του μαζικού τουρισμού αλλά ερμηνεύουν πολιτιστικά το τοπίο που διατρέχουν, με θεματικούς άξονες την αρχαία τραγωδία, τα μαντριά της αρχαιότητας, σημαντικούς τόπους μαχών ή μυθικά πρόσωπα, όπως ο Ηρακλής.

Ένα δεύτερο πλέγμα διαδρομών επιμερισμού της τουριστικής ζήτησης προωθεί τις ήπιες μορφές τουρισμού και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία κάθε νομού της περιφέρειας και συμβάλλει στην ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών στον τομέα αυτόν. Οι διαδρομές αυτές αναδεικνύουν νέους πυρήνες ήπιων τουριστικών δραστηριοτήτων στην περιφέρεια (πολιτιστικό, θρησκευτικό, συνεδριακό, ιαματικό, ορειβατικό και άλλων ειδικών μορφών), όπως η Υπάτι, τα Λουτρά Θερμοπυλών, η Αλιάρτος, το Λιδόρικι, ο

Ελαιώνας Άμφισσας, η Λίμη Βούβιας, το Αλιβέρι κ.ά.

Οι διαδρομές ως ερμηνευτική διαδικασία

Η ευσύννοπη παρουσίαση της ερμηνευτικής διαδικασίας των προτεινόμενων πολιτιστικών διαδρομών δεν έχει ως στόχο να εντυφώσει στην "κειμενικότητα του περιεχομένου τους", όπως προσδιορίστηκε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας. Περιορίζεται στη σκιαγράφηση των βασικών ερμηνευτικών αξόνων, οι οποίοι τις διαμόρφωσαν.

Το πλέγμα των διαδρομών διαμορφώθηκε μ'έναν επιπλέον στόχο, την αποκάλυψη και ανάδειξη των ποικίλων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της Στερεάς Ελλάδας σ'όλη τη μακραίωνη ιστορία της. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση διαμόρφωσε μίαν άλλη δομική κατασκευή ενός νοητικού πλέγματος διαδρομών, για την κατανόηση της συνέχειας της ιστορίας και του πολιτισμού της. Το πλέγμα αυτό διαμορφώνεται από την αλληλουχία και το συσχετισμό τους⁵ και συμβαδίζει με την πολιτική διάχυσης της τουριστικής ζήτησης.

Οι διαδρομές αυτές αναδεικνύουν και ερμηνεύουν τον

πλούτο και την ποικιλία των μύθων της αρχαίας Ελλάδας που συνδέονται μ'αυτήν (Ηρακλής, Οιδίποδας, Επτά επί Θήβας), την ιερότητα και τη σπουδαιότητα του τοπίου (Μαμφαλός της Γης, Μαντεια), σημαντικά ιστορικά γεγονότα (Θερμοπύλες, Χαλκιδεαί, Πλαταιείς, Ιεροί πόλεμοι, Εμφύλιος, Εθνική Αντίσταση), ποικίλα πολιτιστικά αναμνηστικά (αποθήρανα Κωπαϊδας, βιομηχανική κληρονομιά, βυζαντινός πολιτισμός) ή πρόσωπα (Πλούταρχος, Πίνδαρος, Ησίοδος, Ζαχαρίας Παπαντωνίου, Διονύσιος εκ Φουρνά, Όσιος Λουκάς, Άρης Βελουχιώτης) που κατάνονται ή έδρασαν σ'αυτήν. Επιπλέον παρουσιάζουν και αξιοποιούν το πλούσιο φυσικό τοπίο (εθνικό δρυμίο), τις ιδιαίτερες θέσεις του (ισοθμός Ευρίπου, κωπαιδική λεκάνη, ιαματικές πηγές Φθιώτιδας και Εύβοιας) και τον τοπικό πολιτισμό (παραδοσιακός οικισμός Γαλαξιδίου, βιοτεχνική συντοκία Ταμπάκικων Χάρμανας νομού Άμφισσας, διάσπαρτα γεφύρια της Ευρτανίας κ.ά.).

Στην τελική διαμόρφωσή τους συνέβαλε και ο προσδιορισμός τους προς την αγορά-στόχο (εσωτερικός - εξωτερικός, θερινός - χειμερινός τουρισμός) και προς την τυπολογία των τουριστών με ειδικό πολιτιστικό κίνητρο, όπως η βιομηχανική κληρονομιά, ο εκκλησιαστικός πολιτισμός ή τα μνημεία της φύσης (βιομηχανικός τουρισμός, εκκλησιαστικός τουρισμός, οικότουρισμός κ.ά.).

Γενική θεώρηση της μελέτης

Με αφητηρία την Αθήνα, οι πολιτιστικές διαδρομές με θέματα όπως: "απόχιοι από τους αρχαίους τραγικούς", "στα ίχνη του μέλλοντος - μαντριά και θρησκευτικοί τόποι", "λουτροπόλεις και ιαματικές πηγές", "οι δρόμοι της αρετής, βυζαντινά μοναστήρια και σημαντικές φυσιογνωμίες", τα "πράσινα μονοπάτια", καταλήγουν στα διάσπαρτα κέντρα της περιφέρειας (Θήβα, Λιβαδειά, Δελφοί) αλλά και σε νέους πυρήνες τουριστικής ανάπτυξης (Λαμία, Καμμένα Βούρλα, Χαλκίδα, Λιδόρικι, Αλιβέρι) αντίστοιχα.

Με αφητηρία καθέναν από τους παραπάνω τουριστικούς

Θεση Κρύας, Λιβαδειά.

προορισμούς, ένα άλλο πλέγμα διαδρομών ερμηνεύει και διαχέει την τουριστική ζήτηση στην υπολοίπη περιφέρεια. Οι διαδρομές που περιγράφονται στη συνέχεια συνδέουν θέσεις, γεγονότα και πρόσωπα από την ιστορία της Βοιωτίας, όπως τους σημαντικούς τόπους μαχών της αρχαίας ελληνικής ιστορίας στην περιοχή ("Ελλην ανικατε μάγαν"), εξέχουσες φυσιογνωμίες της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας που καταγόταν ή έδρασαν στην περιοχή, όπως οι Μούσες, ο Πίνδαρος, ο Ησίοδος και ο Πλούταρχος ("Ανδρά που έννεπε, Μούσα..."), τα νεότερα υδραυλικά έργα της αγγλικής εταιρείας "Lake Copais Co." ("Οι σύγχρονες μεταμορφώσεις του μυθικού τοπίου, από τη λίμνη στην πεδιάδα"), τους παικτικούς αγώνες, τα αποκαλούμενα "μουσεια", που τελούνταν στο λόφο των Μουσών ("Στο χορό των Μουσών"), τα σημαντικότερα βυζαντινά μοναστήρια ("Ο δρόμος της αρετής, βυζαντινά μοναστήρια της Βοιωτίας") και μνημεία της νεότερης βιομηχανικής κληρονομιάς ("Από την παράδοση στην εκβιομηχάνιση"). Έτσι, σε μικρότερα κέντρα της περιφέρειας, όπως η Αλιάρτος, ο Ορχομενός, ο Ελικώνας, τα Άσπρα Σπίτια, δίνεται η δυνατότητα ανάδειξης και αξιοποίησης της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Το πλέγμα διαδρομών στους νομούς Φθιώτιδας και Φωκιάδας αναδεικνύει τη χώρα των Μυρμιδόνων και του Αχιλλέα ("Αποσπάσματα από τον Όμηρο"), τις σημαντικότερες λουτροπόλεις και ιαματικές πηγές από την αρχαιότητα ως σήμερα, σημαντικά βυζαντινά μοναστήρια ("Οι δρόμοι της αρετής, βυζαντινά μοναστήρια της Φθιώτιδας"), σημαντικά έργα της προβιομηχανικής κληρονομιάς ("Με δέρμα στα πανιά"). Το πλέγμα των διαδρομών μπορεί να εμπλουτισθεί με άλλες, ειδικού ενδιαφέροντος (θεραπευτικές) τουρισμούς, οικότουρισμός, με κέντρο το Γαλαξίδι, το Ιδιόριki ή την Άμφισσα. Οι οικότουριστικές διαδρομές με τίτλο "Πράσινα μονοπάτια" προσφέρουν οικικές δραστηριότητες κοντά στη φύση: ορειβάσια, περηνήση, trekking κ.ά.

Ως προς τους νομούς Ευρυτανίας και Εύβοιας, με αφηρητές τις πρωτεύουσές τους Καρπενήσι και Χαλκίδα, το πλέγμα των πολιτιστικών διαδρομών διαρθρώνεται κατά όμοιο τρόπο. Οι διαδρομές στο νομό Ευρυτανίας προβάλλουν τη νεότερη ιστορία της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου πολέμου ("Αποσπάσματα από τη νεότερη ιστορία"), την αξιοσημείωτη παράδοση των αγιογράφων της και τα σημαντικά βυζαντινά μοναστήρια της ("Οι δρόμοι της αρετής, βυζαντινά και μεταβυζαντινά μοναστήρια της Ευρυτανίας"), αλλά και την προβιομηχανική και τεχνική κληρονομιά της με τις υδροκίνητες εγκαταστάσεις ("Υδρο...τάξια"), τα παραδοσιακά πέτρινα γεφύρια και τις σύγχρονες γέφυρες ("Η γέφυρα του ποταμού..."). Ο νομός Ευρυτανίας έχει τα φυσικά διαθέσιμα για την ανάπτυξη και άλλων ήπιων μορφών τουρισμού, όπως φανερώνεται από τη χάραξη των "Πράσινων μονοπατιών".

Τελειώνοντας, το πλέγμα των διαδρομών στην Εύβοια ερμηνεύει τόσο την πλούσια αρχαία και νεότερη μνημειακή κληρονομιά ("Αποσπάσματα από την αρχαία ιστορία", "Οι δρόμοι της αρετής και της ανδρείας", "Βυζαντινές

εκκλησίες και μεσαιωνικά κάστρα") όσο και το φυσικό και πολιτισμικό τοπίο ("Βασιλοφάδες - τόποι εξόρυξης και βιομηχανικά τοπία", "πράσινο μονοπάτι").

Επίμετρο

Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα εργαλείο "ήπιας και σκληρής διαχείρισης", "προπαγάνδας" και προώθησης της τουριστικής βιομηχανίας⁹. Η έννοια της "ήπιας διαχείρισης" αναφέρεται στην ερμηνευτική λειτουργία τους για την ψυχαγλία ή την εκπαίδευση του επισκέπτη και την επιλεκτική καθοδήγηση των ιδεών και των συμπεριφορών του σε θέματα πολιτισμού και προστασίας. Η έννοια της "σκληρής διαχείρισης" καταδεικνύει τη χρήση τους ως διαχειριστικού εργαλείου στον τουριστικό σχεδιασμό και τον έλεγχο της κίνησης των επισκεπτών σε περιοχές υψηλού κινδύνου, όπως περιβαλλοντικά πάρκα, μνημεία κ.ά.

Σημειώσεις

1. Π. Τσάρτας, "Πρόγραμμα ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού στη Χίο", ΤΕΕ, ημερίδα "Τουρισμός και Περιβάλλον, εμπλοκές για μια βιώσιμη ανάπτυξη", Αθήνα 11.5.94. Αναλυτικά για το θέμα της διαχείρισης του πολιτιστικού τουρισμού βλ. Priscilla Boniface, "Managing quality cultural tourism", Routledge, London, 1995.
2. D. Aldridge and A. Farnton, "Environmental Awareness in Scotland, Regional Ethnography and Environmental Awareness, Regional and National Interpretive Plans", *Museum Journal*, 1973.
3. Adrian Phillips, "Interpreting the Countryside and the Natural Environment", *Heritage Interpretation*, τόμ. 1, εκδ. D. J. Uzzell, Routledge, London, 1989, σσ. 123-124.
4. Ο.π. σ. 129.
5. Για την τυπολογία του τουρίστα βλ. Murphy Peter E., *Tourism as a community approach*, Routledge, London, σσ. 3-5, και Π. Τσάρτας, *Ταξίδια, Τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, Εξάντας, Αθήνα, 1996, σσ. 198-208.
6. P. B. Sirgy, *Tourists as a more consumer-oriented*, V & A, London, 1985, και Robinson Terry, "Marketing in Visitor Centres, a case study", σσ. 51-57, και Antony Estagah και Nicholas Weiss, "Broadening the Market", σσ. 58-67, *Heritage Interpretation*, τόμ. 2, *The Visitor Experience*, εκδ. D. J. Uzzell, Routledge, London, 1989.
7. Βλ. αναλυτικά: Μ. Μιχαλάκης, *Διαχείριση της κληρονομιάς και τουριστικές σχεδιασμός*, Περιφερειακή μελέτη της Στερεάς Ελλάδος, πανεπιστημιακή εργασία, Αθήνα 1996.
8. Το πλέγμα χρησιμοποιήθηκε ως μια δομική κατασκευή για να συνδέσει τουριστικούς προορισμούς και πολιτιστικούς πόρους με στόχο τη χωροχρονική κατανομή της τουριστικής ζήτησης. Το διαχειριστικό πλέγμα πολιτιστικών διαδρομών έχει ως στόχο τον εμπλουτισμό και κατευθυνση του τουριστικού προϊόντος στην περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας και την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού. Το νοητικό πλέγμα αναφέρεται σε μια ανάλυση σε δεύτερο επίπεδο των πλεγμάτων αυτού. Έχει ως στόχο να δημιουργήσει μια δομική κατασκευή, η οποία θα προσδιορίζει διαδρομές που θα αλληλοσυγκρίνονται και θα ερμηνεύουν συνολικά την πολιτιστική διαδρομική στη Στερεά Ελλάδα.
9. Ο.π., 9, David L. Uzzell, "Introduction", *The visitor experience*.

Cultural Touring: Towards an Interpretation of the "Cultural Landscape" in a Developmental Perspective

M. Karavasili - E. Mikelakisi

Cultural touring is an instrument for "mild and tough management", "propaganda" and promotion of the tourist industry. The notion of "mild management" refers to the interpretational function of cultural touring as regards the recreation or education of the visitor and the selective guidance of his ideas and attitudes towards issues of culture and protection. While the notion of "tough management" proves the significance of cultural touring as a managerial instrument in the touristic planning for controlling the visitors' flow in areas of high danger, such as environmental parks, monuments, etc.